

שי חזקני

לשעבר הכתב לענייני צבא בערוץ 10
וכיום דוקטורנט להיסטוריה של המזרח
התיכון באוניברסיטת ג'ורג'טאון
בארה"ב

מלחמת איראן-עיראק, חייל עיראקי במסיכת אב"ך |
העיראקים הטילו חומרי לחימה כימיים מסוגים שונים
- ובהם גז חרדל וגז עצבים - על כוחות של צבא איראן
ועל ריכוזים של אוכלוסייה כורדית החל מ־1982 ואילך
וגרמו להריגתם של אלפי בני אדם

כשלארה"ב הייתה כימיה עם סדאם

בשנות ה־80 סייעה ארה"ב לסדאם חוסיין במלחמתו נגד איראן והתעלמה כמעט לחלוטין מפשעי המלחמה שביצע, ובהם שימוש בנשק כימי - גם נגד אוכלוסייה אזרחית. הסיבה: ממשל רייגן חשש שניצחון של איראן יפגע בזרימת הנפט מהמפרץ הפרסי

מבוא

שימוש בנשק כימי בשדה הקרב נאסר באמנת ז'נווה מ־1925. האמנה הזאת באה לעולם בעקבות מלחמת העולם הראשונה שבה נפגעו מנשק כימי 1.3 מיליון בני אדם. למרות האיסור על השימוש בנשק כימי הפעילו אותו המצרים בעת מעורבותם במלחמת האזרחים בתימן בשנות ה־60 של המאה הקודמת. אולם הפעם הראשונה מאז מלחמת העולם הראשונה שבה הופעל נשק כימי באופן מסיבי בעימות בין שתי מעצמות אזוריות הייתה במלחמת איראן-עיראק (1980-1988).¹ העיראקים הטילו חומרי לחימה כימיים מסוגים שונים - ובהם גז חרדל וגז עצבים - על כוחות של צבא איראן ועל ריכוזים של אוכלוסייה כורדית החל מ־1982 ואילך וגרמו להריגתם של אלפי בני אדם. מדינות המערב גינו את השימוש שעשו העיראקים בנשק כימי, אך נמנעו לרוב מלנקוט פעולות נחרצות יותר. כך גם ארה"ב, שאף חידשה ב־1984 את יחסיה הדיפלומטיים עם עיראק לאחר שאלה נותקו ביוזמת עיראק ב־1967. במאמר הזה בכוונתי לנסות לענות על שלוש שאלות: כיצד השתנה היחס של האמריקנים לעיראק בעקבות חידוש היחסים? מה ידעה ארה"ב על השימוש שעושה עיראק בנשק כימי? כיצד השפיע הידע הזה על מדיניותה? ליבו של המאמר הזה הוא בחינה ביקורתית של מסמכי מחלקת המדינה של ארה"ב ושל הבית הלבן מהשנים 1980-1984 שהותרו בשנים האחרונות לפרסום במסגרת חוק חופש המידע.² בחינה של אלה חושפת, לדעתי, שממשל רייגן בשנים האלה העדיף להתעלם כמעט לחלוטין מהשימוש שעשתה עיראק בנשק כימי, וזאת כדי להפוך אותה לשותפה לבלימת התפשטותו של "האיום האיראני" במפרץ הפרסי וכן כדי להבטיח זרימה סדירה של נפט מהמפרץ. ארה"ב ראתה בשימוש שעשתה עיראק בנשק כימי עניין שולי שיש להתמודד עימו רק מהשפה ולחוץ כדי שלא יביך את הממשל. השינוי במדיניותה של ארה"ב היה חד במיוחד: מדחייה של עיראק והתייחסות

אליה כאל מדינה תומכת טרור בשנות ה־70 להתקרבות ואף לתמיכה פעילה בה בשנות ה־80. כדי להמחיש את השינוי הזה אסקור תחילה את יחסי ארה"ב-עיראק מאז הפכה עיראק למדינת לאום מודרנית ב־1932.³ כמו כן אבחן בקצרה קטעי עיתונות ופרסומים נוספים משנות ה־80 כדי לנסות להבין טוב יותר מה הייתה "רוח התקופה" בכל הנוגע לחידוש היחסים עם עיראק.

יחסי עיראק-ארה"ב 1920-1980

מעורבותה של ארה"ב בעיראק הייתה מוגבלת לאורך רוב המאה ה־20. עם התמוטטות האימפריה העות'מאנית בשלהי מלחמת העולם הראשונה הייתה זו בריטניה שהפכה דומיננטית באזור באמצעות סדרה של כיבושים צבאיים. ובכל זאת עד מהרה הבינו האמריקנים את חשיבות מיקומה הגיאוגרפי של עיראק לאינטרסים החדשים שלה במפרץ וביקשו לכוון עימה יחסים. לאחר כמה שנים של נתק בעקבות מעורבותה של עיראק במלחמות 1948 בארץ ישראל התחדש הקשר עם עיראק ב־1951 עם החתימה על הסכם לסיוע כלכלי בתחום החקלאות והבריאות. מ־1954 סיפקה ארה"ב לעיראק גם נשק בכמויות קטנות - בעיקר כדי לשכנעה להצטרף לברית בגדאד שכוונה נגד ברית המועצות.⁴ עד 1957 סיפקה ארה"ב נשק לעיראק בסכום כולל של 45 מיליון דולר.⁵ הספקת הנשק הכעיסה לא פעם את בריטניה שראתה בעיראק מדינת חסות שלה. לאחר שברית המועצות החלה לחמש את מצרים ואת סוריה באמצע שנות ה־50, הפעילה עיראק לחץ על ארה"ב להגדיל את הסיוע הצבאי.⁶ ואכן בתום משבר סואץ ב־1956 הסכימה ארה"ב לספק לעיראק גם מטוסי קרב חדשים. ההחלטה הזאת הייתה התרסה כלפי בריטניה והייתה קשורה, ככל הנראה, למתיחות בין שתי המדינות בעקבות חלקה של בריטניה בפלישה לאזור תעלת סואץ ובכיבוש סיני.⁷

הפיכת 1958 שהפילה את השלטון המונרכי של ההאשמית והעלתה את עבד אלכרים קאסם עצרה את שיתוף הפעולה הצבאי בין ארה"ב לעיראק והובילה כמעט מיידית לפרישתה של עיראק מברית בגדאד. עם היוודע תמיכת ארה"ב בישראל במלחמת ששת הימים ניתקה עיראק את יחסיה הדיפלומטיים עם ארה"ב. בשנים שלאחר מכן חיזקה עיראק את קשריה עם בריה"מ, וב-1972 אף חתמו השתיים על הסכם לשיתוף פעולה למשך 20 שנה.⁸

עם זאת, בסוף שנות ה-70 שוב חל שינוי הדרגתי בעמדותיה של עיראק, והיא החלה להתרחק מבריה"מ ולהתקרב שוב למערב, בייחוד לצרפת. הסיבה לתפנית הזאת, ככל הנראה, הייתה אכזבתה של עיראק מסירובה של בריה"מ לספק לה נשק בזמן מלחמתה בכורדים. בתקופת ממשלו של הנשיא קרט נערכו גם כמה מפגשים בין שרי החוץ של עיראק ושל ארה"ב, והועלתה האפשרות לחדש את היחסים. לאות של רצון טוב שלח מזכיר המדינה סייורס ונס (Cyrus Vance) ב-1978 את רופאו האישי כדי שיטפל בבעיות הגב של סדאם חוסיין.⁹

אולם ניסיונות ההתקרבות האלה לא צלחו בשלב הראשון. העיראקים התקשו להבליג על הסיוע שנתנו האמריקנים לכורדים בעיראק, ומבחינתה של ארה"ב, דחיקתה של מצרים מהליגה הערבית על ידי עיראק לאחר שחתמה על הסכם שלום עם ישראל הייתה בלתי מקובלת. הקונגרס האמריקני מיהר כתוצאה מכך להכניס את עיראק ב-1979 לרשימת המדינות התומכות בטרור. עם המהפכה האסלאמית באיראן השתנתה שוב המדיניות האמריקנית. ממשל רייגן, שחשש כי המהפכה עלולה להתפשט למדינות נוספות במפרץ, מיהר להסיר את עיראק מרשימת המדינות התומכות בטרור כדי שזאת תהיה בלם אזורי.¹⁰

שנות ה-80: מבט על פרסומי התקופה בנוגע ליחסי ארה"ב-עיראק

סטטיסטיקה שפורסמה בעיתונות האיראנית ב-1989 דיווחה על אלפי הרוגים איראנים וכורדים כתוצאה משימוש שעשו העיראקים בנשק כימי באזורים הבאים: עלאם, אהוזה, ח'ורמסאר, באנה, בראש, פאו, חור אלהואיזה, חאג' עמראן, דזפול, סארדאשט וכן לאורך קווי ההספקה והחזית הדרומית.

כבר באוקטובר 1980 האשימו לראשונה כלי התקשורת באיראן את עיראק שהיא עושה שימוש בנשק כימי בשדה הקרב. עיתון לונדוני דיווח

ממשל רייגן, שחשש כי המהפכה האסלאמית באיראן עלולה להתפשט למדינות נוספות במפרץ, מיהר להסיר את עיראק מרשימת המדינות התומכות בטרור כדי שזאת תהיה בלם אזורי

על ההאשמות האלה באפריל 1981, ובאוגוסט הכחישה זאת עיראק באופן רשמי.¹¹ ההאשמות של איראן פורסמו לראשונה ימים אחדים אחרי החלטת מועצת הביטחון של האו"ם שקראה להפסקת אש מיידית, אך לא דרשה מעיראק לסגת מהשטחים שעליהם השתלטה.¹² החוקר האמריקני אנדרו טריל (W. Andrew Terrill Jr.) שבחן את הנושא הסיק ב-1986 שההאשמות של איראן היו בתחילה ללא ביסוס וכי ראיות חלקיות לכך שעיראק עשתה שימוש בנשק כימי ניתן למצוא רק מקיץ 1982.¹³ מעניין לציין

שמשמך רשמי של הקונגרס האמריקני מ-1988 מציין שהשימוש בנשק כימי החל רק ב-1984, וזאת אף שניתן לקבוע בבירור שארה"ב ידעה על שימוש מוקדם יותר בנשק כימי.¹⁴ בכל מקרה, במהלך 1984 ניתן למצוא שפע של כתבות ומאמרים המצטטים את הטענות של איראן, אולם אלה לא קובעים חד-משמעית אם הטענות האלה אכן נכונות. כך, למשל, ניתן למצוא בעיתונות בשפה האנגלית העוסקת במזרח התיכון - ובכלל זה בעיתונות הבריטית - כותרות המבליטות את העמימות הקיימת בסוגיה הזאת כגון "המחלוקת בעניין כלי הנשק הכימיים" (Chemical Weapons Controversy) ו"הטענות בעניין הלוחמה הכימית" (Chemical Warfare Claims). הכתבות האלה ציטטו מקורות איראניים שדיווחו על הרוגים מגז חרדל, ולצידם הובאו הכחשות של דוברים עיראקים רשמיים.

כאשר שלחה איראן חיילים פצועים מנשק כימי לטיפול בבתי חולים במערב, התרבו הדיווחים האיראניים, והספקות בנוגע לאמינותם פחתו.¹⁵ עם חזרתה של משלחת האו"ם מאזורי הקרבות באיראן במרס 1984 הפכו הטענות בנוגע לשימוש שעושים העיראקים בנשק כימי לעובדה מוצקה, שכן אנשי האו"ם מצאו בשטח שרידים של שבע פצצות שנועדו לפיזור נוזלים. בדיקות העלו ששאריות הנוזל שנמצאו בפצצות הן גז חרדל וגז עצבים.¹⁶ אט-אט החלו להתפרסם בעיתונות העולמית כתבות על חברות אמריקניות וגרמניות שסיפקו לעיראק כימיקלים המשמשים לייצור נשק כימי. אחת החברות האמריקניות האלה, פיליפס פטרוליאום (Phillips Petroleum), שמכרה בקיץ 1983 500 טונות של חומרים היכולים לשמש לייצור גז חרדל, טענה שלא ידעה באותו מועד שעיראק מייצרת נשק כימי ושאישה בממשל לא הזהיר אותה על כך.¹⁷

בסוף 1984 חודשו היחסים הדיפלומטיים בין ארה"ב לעיראק, ונראה שמאותו המועד הפך העיסוק של האמריקנים בנשק הכימי של עיראק לשולי אף יותר - גם בשיח הציבורי ובעיתונות. העיראקים המשיכו להפעיל נשק כימי נגד הכוחות האיראניים כמעט עד סוף המלחמה, ובשלב מסוים (ככל הנראה במהלך 1987) הם החלו להפעיל נשק כימי באורח מסיבי נגד ריכוזי הכורדים בצפון עיראק. לפרסום רב במיוחד זכתה ההתקפה על העיירה הכורדית חלבג'ה, שם נהרגו במרס 1988 יותר מ-4,000 מתושביה. גם לאחר ההכרזה על הפסקת אש בחזית איראן נמשכו ההתקפות בנשק כימי על ריכוזי הכורדים.¹⁸

פיטר גלברייט (Peter W. Galbraith), איש מחלקת המדינה לשעבר שחקר את הנושא, הגיע למסקנה שארה"ב המשיכה לספק לעיראק מודיעין טקטי גם אחרי ההתקפה בחלבג'ה.¹⁹ ביולי 1988 הודתה עיראק לראשונה שעשתה שימוש בנשק כימי בשדה הקרב נגד הכוחות האיראניים. בכיר עיראקי טען במסיבת עיתונאים בבון שגם איראן עשתה שימוש בנשק כימי במהלך המלחמה. הוא הכחיש אז שעיראק עושה שימוש בנשק כימי נגד הכורדים.²⁰ חוקר המזרח התיכון העיתונאי מילטון ויורסט (Milton Viorst) כתב באוקטובר 1988 מאמר בעיתון הרלד טריביון תחת הכותרת: "עיראק והכורדים: היכן ההוכחה לגז רעיל?" במאמר הזהיר ויורסט מנקיטת גישה קשה מדי נגד עיראק - גישה שעלולה לפגוע ביחסיה עם ארה"ב וגם לגרום לסדאם חוסיין להחרף את צעדי הדיכוי שלו. הוא הסביר שעיראק אינה מתכננת מלחמות נוספות ואף ניאותה לקיים את אמנת ז'נובה בכל הנוגע לשימוש בנשק כימי. ויורסט טען שבחן בעצמו את המצב בכפרים הכורדיים ההרוסים ולא מצא ראיות לשימוש בנשק כימי (ההדגשה שלי - ש"ח):

"נראה שהקונגרס - בדברון של מחלקת המדינה - נחוש בדעתו להטיל על ממשלת עיראק עונש שבועדות יגבה מחיר יקר מארה"ב, וזאת בגלל פשע ספציפי שלפי כמה רשויות **אולי מעולם לא התרחש**... ממה שאני ראית, הגעתי למסקנה שאם נעשה שימוש בגז קטלני, הרי הוא לא הופעל למטרות

ג'נוסייד, דהיינו למטרות של הרג המוני".²¹

נחרצת עוד יותר בשאלת היחסים של ארה"ב עם עיראק הייתה החוקרת לורי מילרוי (Laurie Mylroie) שקראה ב־1988 לנצל את ההזדמנות הייחודית שנוצרה ולהדק את היחסים עם עיראק.²² היא קבעה שהצמיחה הכלכלית בעיראק הפכה את המשטר למדכא פחות וציינה במיוחד את הליברליות כלפי נשים, את ההיתר למכירת אלכוהול, את תמיכת המשטר העיראקי במחירים סבירים לנפט ואת ההסכמה שבשתיקה לנוכחות אמריקנית במפרץ. כל אלה, לדעתה, מאפשרים לאמריקנים ולעיראקים להפוך לידידים קרובים. היא הסבירה שאם תסייע ארה"ב לעיראק לנצח במלחמה, יש יותר מסיכוי סביר שעיראק תעבור תהליך של דמוקרטיזציה: היא אף כתבה "לסדאם חוסיין יש עניין רב בדמוקרטיה... הוא חושב שהיא בריאה".²³ לדעתה, העובדה שעיראק מפעילה נשק כימי אינה סיבה מספקת המצדיקה הימנעות מהידוק היחסים עימה. מילרוי הדגישה שבדומה לעיראק גם איראן עשתה שימוש בנשק כימי.²⁴

אמביוולנטיות ועצימת עיניים: בחינת מסמכי ממשל רייגן בנוגע ליחסים עם עיראק ולשימוש בנשק כימי

כבר בראשית 1981 קבע מסמך פנימי של משרד האינטרסים האמריקני בבגדאד (לא הייתה שגרירות עד לחידוש היחסים הדיפלומטיים ב־1984) כי מאז הפיכת 1958 לא הייתה התלכדות כזאת של אינטרסים בין ארה"ב לעיראק.²⁵ יש בהתבטאות הזאת כדי ללמד על כוונותיה של ארה"ב בנושא עיראק כבר בראשית שנות ה־80. ממסמכי מחלקת המדינה עולה שההצהרות היו מלוות גם במעשים כבר במהלך 1983: הספקת מודיעין טקטי לעיראק על ריכוזי הכוחות האיראניים (בעיקר תמונות לוויין), הספקה של אלפי משאיות צבאיות, של מסוקים ואזרחיים ושל ציוד תקשורת ואלקטרוניקה להגנה על

אם וילדיה שנהרגו בהתקפה הכימית של צבא עיראק על העיירה הכורדית חלבג'ה | כבר בקיץ 1983 דיווחה איראן באופן נרחב על השימוש שעשתה עיראק בנשק כימי ודרשה התערבות בין־לאומית כדי לשים קץ לכך

סדאם חוסיין והבטחה להעניק לעיראק הלוואות בתנאים נוחים באמצעות בנק היצוא־יבוא האמריקני (U.S. Export-Import Bank). ההלוואות אכן ניתנו, והיקפן הגיע עד 1988 למיליארד דולר בשנה.²⁶ ההלוואות איפשרו לעיראק לשחרר תקציבים ששימשו לרכישת מזון ולהפנות אותם להצטיידות באמצעי לחימה.

כזכור, כבר בקיץ 1983 דיווחה איראן באופן נרחב על השימוש שעשתה עיראק בנשק כימי ודרשה התערבות בין־לאומית כדי לשים קץ לכך. מסמך מהמחלקה הפוליטית־צבאית של מחלקת המדינה האמריקנית למזכיר המדינה, ג'ורג' שולץ, מ־1 בנובמבר 1983 קובע שעיראק עושה שימוש "כמעט יומיומי" בנשק כימי נגד איראן.²⁷ בדיקה במסמכים מתקופה מאוחרת יותר מעלה שארה"ב ידעה על השימוש בנשק כימי עוד קודם לתלונה הרשמית שהגישה איראן לאו"ם בעניין הזה, וייתכן שהמידע היה מצוי בידי ארה"ב כבר בסוף 1982. ממסמכי המודיעין של ארה"ב עולה כי שימוש ראשון בגז מדמיע ובחומרים מעוררי גירוי נגד הכוחות האיראניים נעשה כבר ביולי 1982, ושימוש בנשק כימי קטלני (גז חרדל וגז עצבים) נעשה לראשונה באוקטובר 1982 באזור מנדלי במזרח עיראק ליד הגבול עם איראן ובראשית 1983 בחאג' עמראן ובאזורים הכורדיים. מסמכי המודיעין האמריקניים דיווחו על כרוזים עיראקיים דווקא שהזהירו את איראן שלא תשתמש בנשק כימי בנימוק שזוהי הפרה של החוק הבין־לאומי.²⁸

במסמך מקיץ 1983 העלה איש מחלקת המדינה את האפשרות שמערך הייצור של הנשק הכימי בעיראק הוקם בחלקו באמצעות חברות בנות אירופיות של חברות אמריקניות ושל חברות מערביות אחרות. המידע שאספו האמריקנים ושאותו סיכמו בסדרה של דו"חות העלה שבריה"מ אימנה את החיילים העיראקים להילחם בסביבה רוויה בנשק כימי.²⁹ החוקרת ג'ויס באטל (Joyce Battle) העלתה את האפשרות שמטוסי ריסוס שמכרו לעיראק חברות אמריקניות כבר ב־1982 היו אחד האמצעים לפיזור חומרי הלחימה הכימיים בשדה הקרב.³⁰ ממסמך של משרד האינטרסים האמריקני בבגדאד למשרד המסחר בוושिंगטון מספטמבר 1982 עולה שטייסים עיראקים חלו

משאיפת חומרי הדברה שפוזרו באמצעות מטוסי ריסוס, ובאטל מעלה את האפשרות שאמצעי ההגנה לטיסים שסיפקו חברות אמריקניות שימשו בסופו של דבר גם לפיזור הנשק הכימי.³¹ במסמך המלצה לנקיטת מדיניות³² (Action Memorandum) שנכתב במשרדו של עוזר מזכיר המדינה לענייני המזרח הקרוב ודרום אסיה מסוף נובמבר 1983 ממליץ הכותב לפנות מיד לעיראק בעניין השימוש בנשק הכימי. הסיבה לדעתו לצורך בפנייה מיידית היא הרצון "לשמר את אמינות ארה"ב בתחום של מניעת השימוש בנשק כימי וכן החשש שהתמשכות העניין ללא פעולה נחרצת של ארה"ב תחייב אותה לאמץ לבסוף עמדה בלתי מתפשרת בשל הלחץ הציבורי. עמדה כזאת, הסביר, עלולה להכעיס את עיראק. הוא הדגיש ש"איננו רוצים לשחק

לידי איראן על-ידי מתן תחמושת לתעמולה שלה נגד עיראק".³³ הכותב המליץ שבפגישה הקרובה עם שר החוץ של עיראק טארק עזי ידגיש עוזר המזכיר האמריקני את דאגתה של ארה"ב משימוש בנשק כימי. אולם בהמלצה (שהתקבלה כלשונה - כפי שעולה מהסימון במסמך, ומכאן עלינו להעריך שהיא בוצעה ככתובה) הודגש שיש לומר לעזי שהעלאת הנושא לא נועדה ליצור עימות בין ארה"ב לעיראק או להעיד על תמיכה באיראן, אלא קשורה לעמדה ישנה של ארה"ב נגד שימוש בנשק כימי. עוד מציין המסמך שיש לומר לעזי כי השימוש בנשק כימי עלול לשחק לידיה של איראן ולהקשות על תמיכת ארה"ב בעיראק.³⁴

מסמך הרקע המצורף להמלצה מסביר שעד כה נמנעה ארה"ב מלפרסם פומבית את ממצאיה בעניין השימוש שעושה עיראק בנשק כימי בשל רצונה להישאר ניטרלית בכל הנוגע

למלחמת איראן-עיראק וכן בשל רגישותם של מקורות המודיעין שסיפקו את המידע.³⁵

באותה העת שבה נשלח מסמך ההמלצות, פירסם הנשיא רייגן הנחיה נשיאותית (National Security Decision Directive) ובה התווה את התייחסותה של ארה"ב למלחמת איראן-עיראק. הוא לא הזכיר כלל את סוגיית הנשק הכימי שמפעילה עיראק וציין שהעניין החשוב ביותר מבחינתה של ארה"ב הוא ההגנה על שדות הנפט וחילוץ נוכחותה הצבאית במפרץ. "בגלל ההשפעה האמיתית והפסיכולוגית שיש לצמצום זרימת הנפט מהמפרץ הפרסי על המערכת הכלכלית הבינלאומית עלינו לשמר את המוכנות שלנו לטפל במהירות בכל פעולה שמטרתה לקטוע את הזרימה הזאת".³⁶ כחודש לאחר פרסום ההנחיה הנשיאותית, ב-20 בדצמבר 1983, ביקר דונלד רמספלד (Donald Rumsfeld) בעיראק בשליחות מיוחדת של הנשיא. המטרה הייתה ליצור קשר ישיר בין רייגן לנשיא עיראק סדאם חוסיין. הקשר הישיר הזה אמור היה להיות הבסיס לסיוע אמריקני נרחב לעיראק שנועד למנוע ניצחון של איראן במלחמה. רמספלד נשא עימו מכתב שכתב רייגן לסדאם חוסיין. נסיעתו הייתה פומבית, ורמספלד אף צולם במהלכה לוחץ בחום את ידיו של סדאם. למרות שלל הפרסומים בעיתונות על הביקור נשאר

פרוטוקול הפגישה בין השניים חסוי במשך כעשר שנים - עד לפרסום מסמכיה של מחלקת המדינה על הנושא הזה. במסמך ההכנה המפורט לקראת הפגישה צוינו בשמונה עמודים סדרה של נושאים לדיון בין עיראק לארה"ב, ובהם: התפתחות המלחמה, נסיגת ישראל וסוריה משטח מלבנון, תפקודו של יאסר ערפאת, חשיבותה של מצרים באזור ועוד. השימוש בנשק כימי לא מוזכר ברשימת הנושאים שיש להעלות לדיון.³⁷

בפגישה עצמה היה זה סדאם חוסיין שדיבר מרבית הזמן. הוא הביע את הערכתו לדברים שכתב לו הנשיא רייגן, אבל הדגיש שהזמן לחידוש היחסים הדיפלומטיים עם ארה"ב טרם הגיע. רמספלד לא העלה כלל את סוגיית הנשק הכימי.³⁸ עם זאת הנושא הזה עלה בפגישתו של רמספלד עם שר החוץ של עיראק טארק עזי. בפתח הפגישה

הסכימו השניים שלארה"ב ולעיראק יש כמה וכמה אינטרסים משותפים - בראש ובראשונה היציבות במפרץ שעלולה, כך לפי רמספלד, להידרדר כתוצאה מהמהפכה באיראן. במסמך הסיכום ציין רמספלד שאמר לעזי באופן שאינו משתמע לשתי פנים: "לארה"ב אין שום עניין בניצחון של איראן. ההפך הוא הנכון".

רמספלד דיבר בפגישה באופן גלוי על החשיבות הרבה שיש להמשך היצוא הסדיר של נפט בימי המלחמה ואף הציע כמה דרכים שיבטיחו את המשך זרימת הנפט, ובהן הנחת צינור מעיראק לירדן, אשר לתמיכה צבאית בעיראק הציע רמספלד "לעשות יותר", אולם הפירוט של הצעתו מושחר במסמך, ולא הותר לפרסום. רק בשלב הזה של השיחה העלה רמספלד - לראשונה - את סוגיית הנשק הכימי. עם זאת הוא לא אמר שבידי ארה"ב יש מידע מהימן על שיעראק משתמשת בנשק כימי, אלא ציטט את הטענות של איראן

בנושא הזה. נראה שרמספלד קשר בשיחה את עניין הסיוע לעיראק במלחמה עם סוגיית השמירה על החוק הבינלאומי, אף שהוא לא אמר זאת באופן מפורש.

טארק עזי הדגיש כי הוא חושש שתושבי עיראק יתהו על השינוי הפתאומי בגישת עיראק כלפי ארה"ב ורמז שאסור שפעולותיהן של ארה"ב ושל עיראק ייראו כשינוי של מדיניות. הוא הודה לרמספלד על התמיכה בהחלטת האו"ם

540 (בנוגע לסיום המלחמה).³⁹

במפגש המשך בדרג נמוך יותר בין ראש משרד האינטרסים האמריקני בעיראק ויליאם איגלטון (William L. Eagleton Jr.) לתת שר החוץ של עיראק מוחמד אצחאף ציין איגלטון שלהתחממות היחסים בין ארה"ב לעיראק יכול להיות אופי מרסן על הלחימה בין איראן לעיראק. איגלטון לא דרש בפגישה להימנע משימוש בנשק כימי וכלל לא הזכיר את הנושא הזה.⁴⁰ גם בפגישתו של איגלטון עם עזי כמה ימים אחר כך לא עלה הנושא. השניים התמקדו בצורך להבטיח את הספקת הנפט ובתוכנית להניח צינור נפט מעיראק לירדן.⁴¹ על פי המידע שהיה קיים בידי סוכנויות המודיעין האמריקניות הפסיקה עיראק את השימוש בנשק כימי בנובמבר 1983, לאחר המפגשים עם הבכירים בממשל רייגן, וחזרה לעשות שימוש בנשק כימי

רונלד רייגן | הנשיא רייגן פירסם הנחיה נשיאותית ובה התווה את התייחסותה של ארה"ב למלחמת איראן-עיראק. הוא לא הזכיר כלל את סוגיית הנשק הכימי שמפעילה עיראק וציין שהעניין החשוב ביותר מבחינתה של ארה"ב הוא ההגנה על שדות הנפט וחילוץ נוכחותה הצבאית במפרץ

בפברואר 1984. נראה שהאמריקנים ידעו על כך בזמן אמת.⁴²

ב־2 במרס 1984 דיווח מזכיר המדינה שולץ למשרד האינטרסים האמריקני בבגדאד שמחלקת המדינה הצליחה לעצור משלוח של 22 אלף פאונדים (כ־10 טון) של זרחן פלואוריד (*phosphorous fluoride*) לעיראק. מדובר בחומר רעיל ביותר המשמש לייצור נשק כימי. הפעולה נשמרה בסוד, ושולץ ציין במזכר שארה"ב לא תסכים להפוך למקור של חומרי גלם לייצור נשק כימי בעיראק וכי יש לקבל הסברים בעניין הזה מממשלת עיראק. עוד ציין שולץ שהשימוש בנשק כימי זוכה לתשומת לב תקשורתית רבה, ולכן פועלת ארה"ב לגיינו נחרץ של עיראק על פעילותה בתחום הזה.⁴³ מזכיר המדינה התכוון להודעה שפירסמה מחלקת המדינה במרס 1984 והוזכרה קודם לכן. המסמכים של מחלקת המדינה מאפשרים לשחזר את המהלכים הדיפלומטיים שהביאו לגינוי, שהוא כביכול חריג במסגרת תמיכתה של ארה"ב בעיראק. מסמך של מחלקת המדינה שנכתב כמעט שנתיים אחרי פרסומה של הודעת הגינוי טוען שהסיבה לפרסומו היא העובדה שהעיראקים חזרו להשתמש בנשק כימי לאחר הפסקה של שלושה חודשים, אולם יש קושי להאמין שזאת אכן הסיבה לאור מסמכים מאותה התקופה.⁴⁴

במסמך הכנה לקראת פרסומה של הודעת הגינוי של מחלקת המדינה ניתנו לדיפלומטים רשימת שאלות שהם עלולים להתקל בהן והתשובות שעליהם להשיב. כך, למשל, הונחו הדיפלומטים הצפויים לתדרך עיתונאים לומר שהמידע על שימוש בנשק כימי נגד איראן "הצטבר במחלקת המדינה זה כמה חודשים", והסיבה לפרסום הדברים כעת היא שהראיות הפכו רק

דוברי מחלקת המדינה הדגישו שהשימוש שעושה עיראק בנשק כימי לא ישפיע על כוונות ארה"ב להרחיב את שיתוף הפעולה הדיפלומטי והמסחרי עימה

באחרונה לחד־משמעיות. עוד צוין בהקשר של פרסום ההודעה באותו העיתוי שארה"ב סברה שתצליח לפתור את הסוגיה במגעים דיפלומטיים ישירים עם עיראק בלי לתת לעניין פומבי. מעניינת במיוחד התשובה המוצעת במסמך לשאלות עיתונאים על המגעים הישירים עם העיראקים בסוגיית הנשק הכימי (ההדגשה שלי – ש"ח):

"אני יכול לאשר שהחל מראשית השנה שעברה הבענו כמה פעמים את דאגתנו בסוגיה הזאת ישירות באוזני בכירים בממשלת עיראק".⁴⁵

לפחות על פי המסמכים שראו אור לא נראה שאכן הועלה הנושא בפני העיראקים בראשית 1983 כמו שהונחו לומר הדיפלומטים, אלא רק בסוף 1983. בכל מקרה התבקשו הנציגים בחו"ל להדגיש שארה"ב תישאר ניטרלית בסוגיית המלחמה.⁴⁶

במסמך הנחיות של מזכיר המדינה שולץ למשלחת האמריקנית באו"ם הוא מסביר שההודעה של מחלקת המדינה היא חלק מהמאבק של ארה"ב נגד הצעת ההחלטה של איראן בוועדת זכויות האדם של האו"ם לגנות את השימוש שעושה עיראק בנשק כימי. בהנחייתו כתב שולץ במפורש שעל המשלחת האמריקנית לפעול לסיכולה של הצעת ההחלטה האיראנית, ואם

זו תעלה להצבעה - על המשלחת של ארה"ב להימנע. על המשלחת - הסביר שולץ - לנמק זאת בכך שוועדת זכויות האדם של האו"ם אינה המקום הנכון לדיון על נשק כימי. שולץ ציין שעל חברי המשלחת להדגיש שארה"ב מגנה שימוש בנשק כימי באופן כללי ולהפנות את כל השואלים להודעתה של מחלקת המדינה מחודש מרס שבה כבר גינתה את עיראק בעניין הזה.⁴⁷ ייתכן אפוא שהודעת הגינוי ממרס 1984 נועדה למנוע ביקורת על התנגדות ארה"ב להצעה באו"ם.

בהמשך מרס 1984 נערך בושינגטון תדרוך עיתונאים שבו הצהירו מזכיר המדינה והמסחר על מדיניות ייצוא חדשה שתגביל העברתם לעיראק ולאיראן של חמישה כימיקלים שעלולים לשמש לייצור נשק כימי. במסמך סיכום של התדרוך שהופץ לשגרירויות ארה"ב בעולם הודגשו כמה נקודות עיקריות: הממשל ציין שכלל הידוע לו, ארה"ב אינה המקור לכימיקלים ששימשו לייצור נשק כימי, אולם ייתכן שחומרים לייצור נשק כימי סופקו על ידי חברות אמריקניות ללא אישור הממשל. המתדרכים ציינו במפורש שמערב גרמניה עומדת מאחורי ההספקה לעיראק של חומרי הגלם לייצור נשק כימי. כאשר נשאלו אנשי מחלקת המדינה מדוע חלות ההגבלות גם על איראן, שהרי היא לא עשתה שימוש בנשק כימי, השיבו הנציגים שהם אינם יודעים אם עשתה איראן או לא עשתה שימוש בנשק כזה. הדוברים הדגישו שארה"ב אינה מתכננת כל פעולה צבאית להפסקת השימוש בנשק כימי וכן שהשימוש שעושה עיראק בנשק כימי לא ישפיע על כוונות ארה"ב להרחיב את שיתוף הפעולה הדיפלומטי והמסחרי עימה.⁴⁸

בסוף 1984 העריכה מחלקת המדינה שהמאמצים למנוע מחברות מערביות לייצא חומרים המשמשים לייצור נשק כימי מצליחים במידה מסוימת.⁴⁹ הצהרות הבכירים העיראקים בתגובה להצהרות האמריקניות היו חריפות במיוחד. הדוברים העיראקים האשימו את ארה"ב בצביעות והזכירו את הטלת פצצות האטום על יפן במלחמת העולם השנייה. בדו"ח מיוחד ציין איגלטון שהעיראקים הופתעו מהודעת הגינוי האמריקנית בנושא הנשק הכימי וחשו נבגדים.⁵⁰ עד כמה חששו האמריקנים מכעסם של העיראקים לאור המדיניות שנאלצה ארה"ב לנקוט אפשר ללמוד ממסמך שכתב שולץ לרמספלד לקראת ביקורו השני בעיראק בסוף מרס 1984:

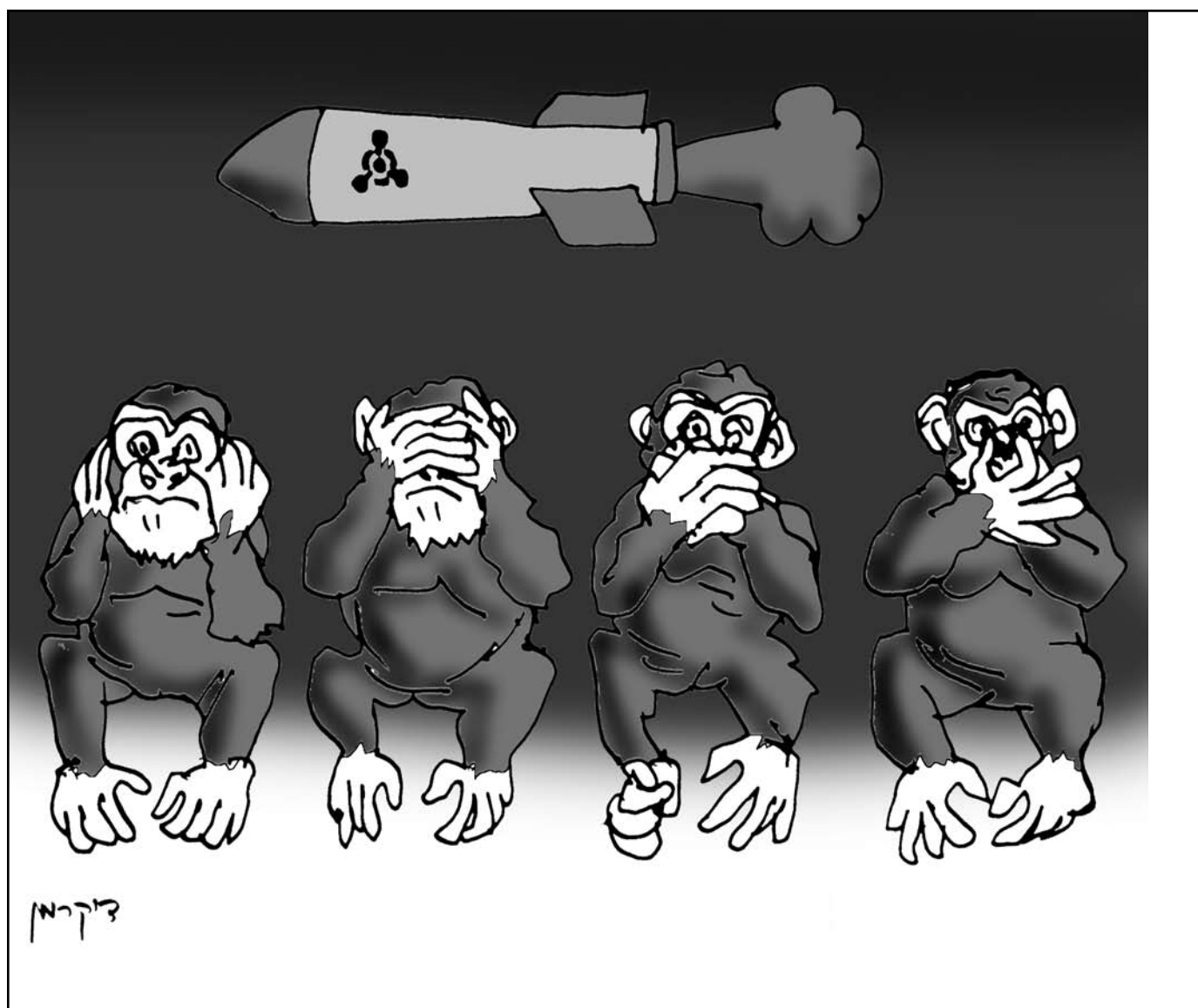
"היחסים הדו־צדדיים נפגעו קשות כתוצאה מהגינוי שלנו ב־5 במרס את עיראק על השימוש בנשק כימי למרות אזהרותינו החוזרות ונשנות שזה מה שיקרה במוקדם או במאוחר".⁵¹

רמספלד הונחה לנסות להפחית את העוינות ובעיקר לקדם את התוכנית להנחת צינור הנפט דרך ירדן. אין בנמצא מסמכים מפורטים המסכמים את הפגישה הזאת, אולם גלברייט מצייין כי גם במועד הזה לא העלה רמספלד את עניין הנשק הכימי באופן מפורש.⁵²

בסוף מרס 1984 נפגש בושינגטון ראש משרד האינטרסים של עיראק, נזאר חמדון, עם ג'יימס פלייק (James Placke), סגנו של עוזר מזכיר המדינה האמריקני שהפך לימים לאיש עסקים ותיווך בעסקאות נפט עם עיראק. הפגישה הזאת התקיימה על רקע הדרישה של איראן שמועצת הביטחון תגנה בהחלטה רשמית את עיראק על השימוש שהיא עושה בנשק כימי. תמולל השיחה בין השניים שופך אור על האופן שבו התייחסה ארה"ב לשימוש בנשק הכימי. חמדון הדגיש בפני פלייק שעיראק מעדיפה הצהרה של נשיאות מועצת הביטחון באו"ם על פני החלטה רשמית בנושא וציין שהצהרה כזאת, לדעת עיראק, צריכה לכלול:

1. אזכור של החלטות קודמות של מועצת הביטחון בנוגע למלחמה.
2. קריאה להפסקת אש מיידית ולפתיחה במשא ומתן.
3. אזכור של נשק כימי בלי לציין שום מדינה באופן מפורש.

חמדון דרש שעיראק לא תוצג אחראית להמשך המלחמה או לשימוש בנשק

המתייחס למגעים שהובילו להצהרה מציין פקיד אמריקני בכיר: "ההצהרה הזאת... מכילה את כל שלושת האלמנטים שרצה חמדון".⁵⁴

עם זאת ההצהרה של נשיאות מועצת הביטחון מתייחסת מפורשות למשלחת שמינה מזכ"ל האו"ם לבקשת איראן לחקור את הטענות בנוגע לשימוש בנשק כימי. המשלחת, שהגישה את ממצאיה במרס, הסיקה שאכן היה שימוש בשדה הקרב בנשק כזה. לארה"ב היה מקור מודיעיני במשלחת שדיווח לה על כמה ממצאים נוספים שהתגלו בשטח, אך לא נכללו בדו"ח הסופי. מדובר בקצין או"ם בשם אקבאל רזא ששהה באיראן בין 13 ל-19 במרס. הוא דיווח לאמריקנים שאיראן הציגה בפני משלחת האו"ם מסכות גז וציוד נלווה שנלקח מחיילים עיראקים שנשבו. לדברי אקבאל, על המסכות היה כיתוב בערבית והן יוצרו במזרח אירופה. עוד ציין שהחיילים האיראנים צוידו כולם במזרקי אטרופין, ואילו עמדו אלה לרשותם, הם היו מתים בהמוניהם בהתקפות הכימיות של עיראק.⁵⁵

בראשית אפריל 1984 הוציא הנשיא רייגן הנחיה נשיאותית ובה פירוש של האמצעים שיש לנקוט לשיפור העמדה והמוכנות של ארה"ב להתפתחויות במלחמת איראן-עיראק. רייגן קבע שארה"ב צריכה לנקוט פעולות מיידיות

כימי. פלייק הדגיש את התנגדותה העקרונית של ארה"ב לשימוש בנשק כימי, אולם הודיע לחמדון שארה"ב תתמוך בבקשתה של עיראק ותנסה להביא להצהרה של נשיאות מועצת הביטחון ולא להחלטה. פלייק גם הציג בפני חמדון שני מקרים שבהם עצרה ארה"ב משלוחים של כימיקלים העלולים לשמש לייצור נשק כימי. המוסמך שסיכם את הפגישה מדגיש את בקשתו של פלייק מחמדון שלא להביך את ארה"ב:

"אנחנו מבקשים שממשלת עיראק תשתף פעולה, הוסיף פלייק, בכך שתמנע מצבים שעלולים להוביל למצבים קשים ואולי אף מביכים... אנחנו לא רוצים שהנושא הזה יהיה המרכזי ביחסים הדר-צדדיים שלנו או יסיט אותנו מהאינטרס המשותף שלנו להביא לסיום מהיר של המלחמה".⁵⁶ חמדון השיב שהוא אינו מודע לעסקאות לרכישת כימיקלים מארה"ב ושכל מקרה זהו אינטרס של עיראק לשתף פעולה עם ארה"ב בנושא - במיוחד לאור הצהרתה של איראן על כוונתה לייצר נשק כימי.

ב-30 במרס 1984 פירסמה נשיאות מועצת הביטחון של האו"ם הצהרה נשיאותית המגנה את השימוש בנשק כימי, אך לא מציינת במפורש שעיראק עושה שימוש בנשק הזה. ההצהרה גם קראה להפסקת אש מיידית. בדו"ח

שיבלמו את התפשטות הקונפליקט במפרץ הפרסי ובמידת הצורך יגנו על אינטרסים אמריקניים. הוא הורה לבצע סדרה של פעולות, שנשארו ברובן חסויות, ובהן הגברת פעולות המכוונות נגד "טרור הממומן על ידי איראן" ואיסוף מודיעין. היעד שהוא הציב בפני מזכירי המדינה וההגנה היה "למנוע את התמוטטות עיראק", אולם ההנחיות כיצד לעשות זאת נותרו אף הן חסויות. רייגן גם הדגיש את חשיבות העמדה הבלתי מתפשרת בנוגע לנשק הכימי בפרט ולהפרות של אמנת ז'נווה בכלל, אולם הוא אינו מזכיר את עיראק באופן מפורש. לעומת זאת הוא מציין במפורש שאיראן המשיכה לנקוט טקטיקות ברוטליות ובלתי הומניות בהתקפותיה האחרונות.⁵⁶

ב-26 בנובמבר 1984 חידשו עיראק וארה"ב את היחסים הדיפלומטיים ביניהן באופן רשמי, וסגנו של ראש ממשלת עיראק, טארק עזיז, הגיע לושינגטון לפגישה רשמית עם מזכיר המדינה ג'ורג' שולץ. במועד שבו חודשו היחסים ידעה ארה"ב באופן ודאי שעיראק ממשיכה להשתמש באופן מסיבי בנשק כימי, ושולץ אף הזכיר בפגישה שארה"ב תמשיך להתנגד לשימוש בנשק כימי וגם לייצורו, אך הדגיש שההתנגדות הזאת אינה מכוונת נגד עיראק. בדו"ח הפגישה מוזכר חששו של שולץ שעזיז יקבל רושם מוטעה בעניין הזה.⁵⁷

עזיז הודה לשולץ על המאמצים⁵⁸ שעושה ארה"ב כדי למנוע ממדינות המערב למכור נשק לאיראן וציין שביטחונה של עיראק נשמר כעת הודות לעליונותה בנשק, אולם העובדה הזאת לבדה לא תביא לניצחון. שולץ השיב שעליונות במודיעין חייבת להיות גם היא אחד הגורמים העיקריים במדיניות הביטחון של עיראק. עזיז הסכים לקביעה הזאת.⁵⁹ אפשר ששולץ התייחס בכך למודיעין הטקטי שסיפקה ארה"ב לעיראק על ריכוזי הכוחות האיראניים.

היחס האוהד לסדאם חוסיין בראשית שנות ה־80 והיחס העוין כלפיו בסוף שנות ה־80 לא נבעו מאופיו של המשטר העיראקי אלא מהאינטרסים של ארה"ב באזור

מאמר שפורסם בושינגטון פוסט בסוף 1986 טען שתמונות הלוויין שסיפקו האמריקנים לעיראק נוצלו להטלת חלק מההפצצות הכימיות.⁶⁰

באטל קבעה שהיעד העיקרי של המדיניות האמריקנית באותן השנים היה למנוע ניצחון של איראן במלחמתה נגד עיראק, ומכך נבע היחס הסלחני של הממשל האמריקני כלפי השימוש שעשתה עיראק בנשק כימי. באמצעות היחס המיוחד הזה ובאמצעות חיזוקה של עיראק רצו האמריקנים להבטיח את המשך זרימת נפט מהמפרץ במחירים סבירים. "ממשל רייגן נשאר נחוש שעל עיראק לשמש אמצעי למניעת ניצחון של איראן. בלוחמה הכימית ראה הממשל בעיה של יחסי ציבור שעלולה לגרום למבוכה - מה שסיבך את המאמצים להושיט סיוע (לעיראק)... ארה"ב הייתה מודאגת מיכולתה להקרין עוצמה צבאית במזרח התיכון ולהבטיח את זרימת הנפט".⁶¹

סיכום

בספרן על המשבר במפרץ שנכתב זמן קצר לאחר פלישת עיראק לכוויית ב־1990 כתבו לורי מילר והעיתונאית ג'ודית מילר:

"לוחמה כימית, שבה נעשה שימוש רק לעיתים נדירות מאז מלחמת העולם

הראשונה, הפכה שוב לאמצעי מקובל - במידה רבה בגלל סדאם חוסיין... כלי נשק כימיים הם חלק בלתי נפרד מהמסורת של מפלגת הבעת'. זה זמן רב שמנהיגי מפלגת הבעת' מוקסמים ממטכות כבדות רעילות ומחומרי לחימה כימיים שמחסלים בחשאי מתנגדי משטר".⁶²

הייתה זאת אותה מילריו שכתבה רק שנתיים קודם לכן בשבחי משטר הבעת' ובשבחי העומד בראשו. במיוחד הדגישה אז מילריו את צעידתו של המשטר לעבר דמוקרטיזציה. הגישה הזאת השתנתה באחת כשפלש סדאם חוסיין לכוויית. מאותו הרגע ואילך נטען שמדובר במשטר של טרור, של דיכוי ושל הפחדה. מילריו כתבה באותו השלב שממשל רייגן טעה כשחבר לסדאם חוסיין וסייע לו, ושכעת אסור לחזור על אותה הטעות בשנית.⁶³

נשיא ארה"ב באותם הימים, ג'ורג' בוש האב, ואנשי ממשלו הסבירו שיש להילחם בסדאם חוסיין בשל היותו דיקטטור המבקש להשתלט על המפרץ ולא בשל החשש לעליית מחירי הנפט בארה"ב. גישה מפוכחת יותר הציג כעבור כמה שנים בכיר במועצה לביטחון לאומי, ג'פרי קמפ (Geoffrey Kemp). הוא ניסה להסביר את הגישה של ממשל רייגן כלפי סדאם חוסיין וכלפי מלחמת איראן-עיראק:

"זה לא שרצינו שעיראק תנצח במלחמה; רצינו שהיא לא תפסיד. באמת שלא היינו עד כדי כך תמימים. ידענו שהוא (סדאם חוסיין) בן זונה, אבל הוא היה הבן זונה שלנו".⁶⁴

מההתבטאויות האלה אנו למדים שהיחס האוהד לסדאם חוסיין בראשית שנות ה־80 והיחס העוין כלפיו בסוף שנות ה־80 לא נבעו מאופיו של המשטר העיראקי אלא מהאינטרסים של ארה"ב באזור. עם זאת איש מחלקת המדינה לשעבר גלברייט מעריך שרייגן הלך צעד אחד רחוק מדי בשם הריאל פוליטיק:

"בראותו מה שהוא רצה לראות התעלם רייגן מהפרות גסות של זכויות אדם, משימוש בגז רעיל ולבסוף מרצח עם. מאוחר יותר הוא אף סיגר על כל אלה".⁶⁵

נראה שגם התקשורת האמריקנית - ברובה - הלכה שולל אחרי רטוריקת הממשל והצדיקה את פעולותיו באמצעות הקביעה המופרכת לחלוטין שמשטרו של סדאם חוסיין הוא דמוקרטי. דו"ח של הקונגרס מסוף שנות ה־80 ציין מפורשות שארה"ב נמנעה מלנקוט צעדים כלשהם נגד השימוש שעשתה עיראק בנשק כימי והסתפקה רק ברטוריקה. כאשר ניסה הסנאט להעביר חוק שיביא להטלת סנקציות על עיראק אם לא תחדל מלהשתמש בנשק כימי, הגיב הממשל שחוק כזה יהיה צעד נמהר (premature).

דו"ח של הקונגרס קבע שעיראק התרשמה יותר מהמעשים של הבית הלבן, דהיינו מההסכמה בשתיקה לשימוש שהיא עשתה בנשק כימי, מאשר מההצהרות הרטוריות נגד השימוש בנשק הזה.⁶⁶ החוקר אנדרו טריל האשים מפורשות את ארה"ב באחריות לכך שעיראק המשיכה להפעיל נשק כימי. הוא הגיע למסקנה שב־1986 חידשה עיראק את השימוש בנשק הזה לאחר תקופה ארוכה יחסית שבו חדלה מלהשתמש בו. לטענתו היא עשתה זאת רק לאחר ששככה הביקורת של ארה"ב ושל העולם בעניין הזה.⁶⁷

ב־2002, ערב המבצע לכיבוש עיראק ולהפלת משטרו של סדאם חוסיין, הצהיר נשיא ארה"ב, ג'ורג' בוש הבן:

"סדאם חוסיין הוא אדם שמוכן להרעיל בגז את עמו שלו, שמוכן להשתמש בנשק להשמדה המונית נגד אזרחים עיראקים".⁶⁸

לכאורה נראה אפוא שממשל בוש הבן הוטד מאוד מהשימוש שעשתה עיראק 20 שנה לפני כן בנשק כימי. לפחות ברמה ההצהרתית זו הייתה אחת הסיבות להפלת משטרו של סדאם חוסיין באביב 2003. נשאלת אפוא השאלה מדוע הוטד בוש הבן מאירוע ש־20 שנה קודם לכן זכה להתעלמות כמעט מוחלטת של ממשל רייגן.

- April 1984, pp. 130-132
17. Liz Barder and Shyam Bhatia, "Belgian Firm Admits Sale of Deadly Chemicals to Iraq: 'We Didn't Know It Would Be Used For Mustard Gas'", **The Jerusalem Post**, 10 March 1986, p. 3
18. דר"ח קונגרס, עמ' 30
19. גלברייט, עמ' 29
20. דר"ח קונגרס, עמ' 31
21. Milton Viorst, "Iraq and the Kurds: Where is the Proof of Poison Gas?" **International Herald Tribune**, 7 October 1988, p. 6
22. Laurie Mylroie, "The Baghdad Alternative", **Orbis** 32, no. 3, Summer 1988, pp. 340
23. שם, עמ' 350
24. שם, עמ' 353
25. **Article 4:** U.S. Department of State, "Prospects for DAS [Deputy Assistant Secretary] Draper's Visit To Baghdad", United States Interests Section in Iraq Cable from William L. Eagleton, Jr. to the Department of State, 4 April, 1981, **The National Security Archive**, www.gwu.edu/~nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB82
26. **Article 22:** U.S. Department of State, "Iran-Iraq War: Analysis of Possible U.S. Shift from Position of Strict Neutrality", Bureau of Near Eastern and South Asian Affairs Information Memorandum from Jonathan T. Howe to Lawrence S. Eagleburger, 7 October, 1983, p.7; **Article 39:** U.S. Department of State, "Easing Restrictions on Exports to Iraq", Office of the Assistant Secretary for Near Eastern and South Asian Affairs Action Memorandum from David T. Schneider to George P. Shultz, 30 January 1984; **Article 44:** U.S. Department of State Memorandum, "Notifying Congress of [Excised] Truck Sale", 5 March 1984; **Article 59:** U.S. Department of State, "Iraqi Illegal Use of Chemical Weapons", Bureau of Politico-Military Affairs Briefing Paper, 16 November 1984, *ibid.* Galbraith, p. 19; Adel Darwish and Gregory Alexander, **Unholy Babylon: The Secret History of Saddam's War**, London, Victor Gollancz, 1991
27. **Article 24:** U.S. Department of State, "Iraq Use of Chemical Weapons", Bureau of Politico-Military Affairs Information Memorandum from Jonathan T. Howe to George P. Shultz, 1 November, 1983, *ibid.*
28. **Article 25:** U.S. Department of State, "Iraqi Use of Chemical Weapons" [Includes Cables Entitled "Deterring Iraqi Use of Chemical Weapons" and "Background of Iraqi Use of Chemical Weapons"], Office of the Assistant Secretary for Near Eastern and South Asian Affairs Action Memorandum from Jonathan T. Howe to Lawrence S. Eagleburger, 21 November, 1983; **Article 59:** U.S. Department of State, "Iraqi Illegal Use of Chemical Weapons", Bureau of Politico-Military Affairs Briefing Paper, 16 November 1984, *ibid.*
29. שם, מסמך 25
30. ראו הערה 43
31. **Article 15:** U.S. Department of State, "Helicopters and Airplanes for Iraqi Ministry of Agriculture and Agrarian Reform", United States Interests Section in Iraq Cable from William L. Eagleton, Jr. to the

את התשובה לשאלה הזאת אין לחפש ביחס של ארה"ב כלפי השימוש בנשק כימי אלא באופן שבו היא תפסה את האינטרסים שלה במפרץ הפרסי. בשנות ה-80 היא העריכה שעיראק חזקה תשרת הכי טוב את האינטרס המרכזי שלה: זרימה ללא הפרעה של נפט מהמפרץ הפרסי. לכן היא סייעה לעיראק במלחמתה נגד איראן אף שעיראק הייתה הצד התוקפן במלחמה הזאת ואף שהיא ביצעה פשעי מלחמה חמורים ביותר במסגרת אותה המלחמה - בין היתר הפעילה נשק כימי נגד צבא איראן ונגד אזרחים עיראקים (כורדים). קשה להאמין שב-2003 יצאה ארה"ב למלחמה לכיבוש עיראק בגלל אותה ההפעלה של נשק כימי שלא הטרידה אותה 20 שנה קודם לכן. האם העלאת הסוגיה הזאת ב-2003 הייתה רק תואנה, והמניע האמיתי לכיבוש עיראק היה הרצון להגן על אותם האינטרסים שבגללם סייעה ארה"ב לעיראק בשנות ה-80? ייתכן, אולם כדי להבין טוב יותר את תפיסת העולם של בוש הבן ושל ממשלו ערב הפלישה לעיראק יש להמתין עד לחשיפת המסמכים הרלוונטיים.

הערות

1. W. Andrew Terrill, JR., "Chemical Weapons in the Gulf War", **Strategic Review**, Vol. 107 No. 2, Spring 1986, p. 51
2. המסמכים ראו אור במסגרת הארכיון לביטחון לאומי של אוניברסיטת ג'ורג' וושינגטון העוסק בפרסום מסמכים של הממשל האמריקני שהותרו לפרסום במסגרת חוק חופש המידע (Freedom of Information Act) ובהסתמך על תקנות נוספות.
3. עיראק הוקמה רשמית ב-1920 והושמה תחת מנדט בריטי. זה הסתיים ב-1932
4. Daniel C. Williamson, "Exploiting Opportunities: Iraq Secures Military Aid from the West, 1953-1956", **International Journal of Middle East Studies**, 36, 2004, p.90-92
5. Daniel C. Williamson, "Understandable Failure: The Eisenhower Administration's Strategic Goals in Iraq 1953-1958", **Diplomacy and Statecraft**, 17 September 2006, p. 599
6. ויליאמסון, **ניצול הזדמנויות**, עמ' 100
7. ויליאמסון, **איינהאואר**, עמ' 600-612
8. Frederick W. Axelgard, **A New Iraq? The Gulf War and Implications for U.S. Policy**, Washington DC, Center for Strategic and International Studies, 1988, pp. 6-10, 17-18
9. שם, עמ' 62
10. שם, עמ' 14-15
11. "The Statistics of Iraq's Use of Chemical Weapons", **Daily Resalaat**, 6 January 1989 in **The Echo of Iran**, 19 January 1989, Vol. 35, No. 11, p. 15
12. Peter W. Galbraith, **The End of Iraq: How American Incompetence Created a War Without End**, New York, London, Simon & Schuster, 2006, p. 17
13. טריל, עמ' 53
14. U.S. Congress, Senate, Committee of Foreign Relations, **Chemical Weapons Use in Kurdistan: Iraq's Final Offensive, 1988**, 100th Cong., 2nd session, Washington, G.P.O., 1988, p. VIII
15. "Chemical Weapons Controversy", **The Middle East**, no. 114, April 1984, p. 9-10;
16. "Iraq's Chemical Warfare: Case Proved", **Science**, 13

Weapons] Use", United States Interests Section in Iraq Cable from William L. Eagleton Jr. to the Department of State, 7 March 1984, **ibid.**

Article 48: U.S. Department of State, "Briefing Notes for Rumsfeld Visit to Baghdad [Page Missing]", Department of State Cable from George P. Shultz to the United States Embassy in Sudan, 24 March 1984, **ibid.**

גלברייט, עמ' 18 .52

Article 54: U.S. Department of State, "Chemical Weapons: Meeting with Iraqi Charge", Department of State Cable from George P. Shultz to United States Embassy in Jordan, 6 April, 1984, **ibid.**

Article 51: U.S. Department of State, [United Nations Security Council Response to Iranian Chemical Weapons Complaint; Includes Revised Working Paper], Bureau of Near Eastern and South Asian Affairs Cover Memorandum from Allen Overmyer to James A. Placke, 30 March 1984, **ibid.**

Article 50: U.S. Department of State, "U.N. Report on Chemical Weapons Use in Iran/Iraq War: Consideration in Security Council", Mission to the United Nations Cable from Jeane J. Kirkpatrick to the Department of State, 28 March 1984, paragraph 7, **ibid.**

Article 53: U.S. National Security Decision Directive (NSDD 139), "Measures to Improve U.S. Posture and Readiness to Respond to Developments in the Iran-Iraq War", from Ronald W. Reagan, 5 April 1984, **ibid.**

Article 60: U.S. Department of State, "Memcon [Memorandum of Conversation]: Secretary's Meeting with Iraqi DepPrimMin [Deputy Prime Minister] Tariq Aziz, Department of State Cable from George P. Shultz to the United States Embassy in Iraq, November 26 1984, 10:00 a.m.", 29 November 1984, paragraph 10, **ibid.**

ארה"ב אכן פעלה באותה התקופה בקרב רבות מידידותיה בעולם כדי לנסות למנוע מכירה של נשק לאיראן. ישראל הייתה אחת המדינות שעממן ניהלה ארה"ב מגעים בנוגע לנושא הזה. הפעילות למניעת מכירה של נשק לאיראן כונתה Operation Staunch.

שם, סעיף 4 .59

Bob Woodward, "CIA Aiding Iraq in Gulf War; Target Data From U.S. Satellites Supplied for Nearly 2 Years", **Washington Post**, 15 December 1986

ראו הערה 43 .61

Judith Miller and Laurie Mylroie, **Saddam Hussein and the Crisis in the Gulf**, NY, Random House, 1990, p. 163

שם, עמ' 223-224 .63

דרויש ואלכסנדר (ראו הערה 26), עמ' 63 .64

גלברייט, עמ' 17 .65

דו"ח הקונגרס (ראו הערה 14), עמ' 38-39 .66

טריל, עמ' 56 .67

U.S. White House, "Press Conference by President Bush and President Fox", 22 March 2002
www.whitehouse.gov/newsreleases/2002/03/20020322-10.html

Department of Commerce, 20 September 1982, **ibid.**

מדובר במסמך שכותב פקיד במשרד ובו הוא ממליץ לרמה שמעליו על נקיטת פעולה בתחום כלשהו. .32

שם .33

מסמך 25 .34

שם .35

Article 26: U.S. National Security Decision Directive (NSDD 114), "U.S. Policy toward the Iran-Iraq War", from Ronald W. Reagan, 26 November 1983, **ibid.**

Article 29: U.S. Department of State, "Talking Points for Amb. [Ambassador] Rumsfeld's Meeting with Tariq Aziz and Saddam Hussein", United States Interests Section in Iraq Cable from William L. Eagleton, Jr. to the United States Embassy in Jordan, 14 December 1983, **ibid.**

Article 31: U.S. Department of State, "Rumsfeld Mission: December 20 Meeting with Iraqi President Saddam Hussein", United States Embassy in United Kingdom Cable from Charles H. Price II to the Department of State, 21 December 1983, **ibid.**

Article 32: U.S. Department of State, "Rumsfeld One-on-One Meeting with Iraqi Deputy Prime Minister", United States Embassy in the United Kingdom Cable from Charles H. Price II to the Department of State, 21 December 1983, paragraphs 3, 5, 6, 7, 8, 15, **ibid.**

Article 35: U.S. Department of State, "Follow-up on Rumsfeld Visit to Baghdad", United States Interests Section in Iraq Cable from William L. Eagleton Jr. to the Department of State, 26 December 1983, paragraph 10, **ibid.**

Article 36: U.S. Department of State, "Meeting With Tariq Aziz: Expanding Iraq's Oil Export Facilities", United States Interests Section in Iraq Cable from William L. Eagleton Jr. to the Department of State, 3 January 1984, **ibid.**

מסמך 59, חלק 1 .42

Article 42: U.S. Department of State, "U.S. Chemical Shipment to Iraq", Department of State Cable from George P. Shultz to the United States Interests Section in Iraq, 4 March 1984, **ibid.**

מסמך 59, חלק 1 .44

Article 43: U.S. Department of State, Bureau of Near Eastern and South Asian Affairs, Memorandum from James A. Placke to James M. Ealum [et al.]. [U.S. Condemnation of Iraqi Chemical Weapons Use], 4 March 1984, **ibid.**

שם .46

Article 47: U.S. Department of State, "U.N. Human Rights Commission: Item 12: Iranian Resolution on Use of Chemical Weapons by Iraq", Department of State, Cable from George P. Shultz to the Mission to the European Office of the United Nations and Other International Organizations, 14 March 1984, **ibid.**

Article 52: U.S. Department of State, "Department Press Briefing, March 30 1984", Department of State Cable from George P. Shultz to the United States Embassy in Lebanon [et al.], 31 March 1984, **ibid.**

מסמך 59, חלק 2 .49

Article 45: U.S. Department of State, "Iraq Reacts Angrily to U.S. Condemnation of CW [Chemical